

Az orosz–japán háború és annak hatása a 20. század történelmére

Frank Jacob: *The Russo–Japanese War and its Shaping of the Twentieth Century*. Routledge, New York, 2018. 171 oldal

Frank Jacob 2004 és 2010 között a Julius-Maximilians-Universität történeasz hallgatója volt Würzburgban; emellett kutató munkát végzett 2006–2007-ben, illetve 2010–2011-ben Japánban az Oszakai Egyetemen. 2012-ben japanológusként doktori fokozatot szerzett Erlangen-Nürnbergben a Friedrich-Alexander-Universitätén, ahol disszertációjában a német és japán titkos társaságokkal foglalkozott. Kutatásainak fő irányai a 19–20. századi német, amerikai és japán történelem, a hadtörténelem, az összehasonlító történelemtudomány, illetve a 16–20. század kultúrtörténete transznacionális nézőpontból.¹

Az 1904–1905-ös orosz–japán háború eseményeinek és hatásainak vizsgálata és újraértékelése a háború százéves évfordulóját követően vett új lendületet, amelynek egyik eredménye az volt, hogy ennek kapcsán is megjelent a „nulladik világháború” kifejezés,² további kutatásra ösztönözve a történészeket. Frank Jacob is a téma újszerű bemutatására vállalkozott saját levéltári kutatásával kiegészítve a már rendelkezésre álló szakirodalmat. Maga is állást foglal ezen távol-keleti konfliktus jelentősége mellett, amelynek szerteágazó jellegét öt téma bemutatásával tárja az olvasó elé.

A bevezetőben a szerző a rendelkezésre álló szakirodalom felhasználásával a háború korabeli fontosságára hívja fel a figyelmet,

mivel az reagálásra készítette a kor valamennyi nagyhatalmát, és a tömegmédiá megjelenésével elkápráztatta a közvéleményt. Ennek ellenére a konfliktus jelentősége gyorsan leértékelődött, mert az 1914-ben kirobbanó Nagy Háború vált a 20. század elejével foglalkozó történeti kutatások talán legfontosabb fókuszpontjává, és a Kelet-Ázsia sorsára döntő befolyást gyakorló háború csak közel száz év elmúltával került ismét az érdeklődés előterébe. Frank Jacob a historiográfiai magyarázatot követően röviden vázolja a kötet tematikáját, illetve a háború globális hatásainak főbb súlypontjait.

Elsőként a háború katonai eseményeit tárja elénk, megemlítve annak előzményeit is. A konfliktus geopolitikai hátterét az 18. század végétől eredezteti, amikor először jelentek meg orosz felfedezők Japán határainál, kísérletet téve a kereskedelmi kapcsolatok felvételére a japán kormánnyal, amit azonban az többszöri alkalommal is elutasított. Frank Jacob röviden összefoglalja a Meidzsi-kori Japán főbb külpolitikai törekvéseit, amelyek között elsődleges fontosságú volt a Koreai-félsziget feletti idegen ellenőrzés visszaszorítása. Ez fegyveres konfliktusba sodorta a szigetországot először a Kínai Császársággal, majd a cári Oroszországgal. A transzszibériai vasút megépítésével az orosz–japán antagonizmus már az 1880-as években formálódni kezdett, de tekintettel a két ország korlátozott lehetőségeire (vasúti összeköttetés hiányában Oroszország nem tudott kellő katonai erőt felvonultatni a térségben, Japán fegyveres ereje pedig még

¹ Publikációi jól bemutatják szerteágazó érdeklődését: *The Thule Society and the Kokuryukai* (2013), *Japanism, Pan-Asianism, Terrorism – A Short History of the Maur Society* (2014), *The Military Revolution: A Revision, with Glimar Visoni-Alonso* (2016), *The Russo-Japanese War and its Shaping the*

20th Century (2017), *Japanese War Crimes during WWII* (2018), *Gallipoli – Britain’s Most Terrible Defeat* (2019).

² Vö. Steinberg, John W.: *The Russo–Japanese War in Global Perspective, World War Zero*. Leiden–Boston, 2005.

nem volt elegendő a fegyveres összecsapáshoz), a háború kitörése 1904-ig váratott magára. Japán ezt az időt diplomáciai kapcsolatainak kiépítésére fordította, aminek eredményeképpen 1902-ben védelmi szövetséget kötött Nagy-Britanniával. A szerző külön kitér arra, hogy bár a korszak katonai megfigyelői előtt Japán katonai erejének növekedése nem maradt rejtve, a cári vezetés ezt nem vette figyelembe, és meggondolatlan külpolitikai lépéseivel gyakorlatilag kiprovokálta a japán támadást. Az író ezt követően a szárazföldön és a tengeren végbemenő harci cselekményeket mutatja be. A leírás összehasonlítja a hadviselő felek felkészültségét, katonái morálját, az alkalmazott haditechnikát katonái technológiát, sok esetben az ott jelen levő brit és japán katonai megfigyelők munkáinak felhasználásával.

Tekintettel arra, hogy a kötet célja az orosz–japán háború globális nézőpontból történő vizsgálata, a szerző a következő fejezetben a távol-keleti konfliktusnak az ázsiai nemzetekre gyakorolt hatását mutatta be, elsősorban Japánra, Koreára, Kínára és Indiára összpontosítva. A közvélekedéstől eltérően Japán esetében a háború hazai támogatottsága meglehetősen sokszínű volt. A konfliktus megnyerése érdekében a szigetország emberi és anyagi erőforrásainak jelentős részét mobilizálta, ami komoly hatást gyakorolt a lakosság életére. A kormány sikeresen ellenőrzése alatt tartotta a sajtótermékek nagyobbik részét, és útját állta a baloldali színezetű ellenzéki szerveződéseknek, de az elesettek és a sérültek magas számához a közvélemény sok esetben kritikusan viszonyult. A hadsereg nagy része az ország vidéki agrárnépességének köreiből származott, akik számára komoly változást jelentett, hogy kiszakadnak megszokott környezetükből, és átutazva az ázsiai kontinensre részt kellett venniük egy olyan háborúban, amelynek semmilyen közvetlen hatása nem volt hétköznapi életükre. A nagy vérveszteség árán kivívott győzelem ugyanakkor megerősítette a radikális nacionalista csoportok befolyását, amelyek elégedetlenek voltak a hadisarc

megfizetésének kötelezettségét mellőző portsmouthi békeszerződés megkötésével. Összességében tehát elmondható, hogy bár a japán kormány sikeresen mobilizálta a közvéleményt a háború támogatása érdekében, a japán társadalom egységéről ebben a kérdésben nem lehet beszélni.

Japánhoz hasonlóan Korea társadalma is megosztott volt a háború eredményét illetően. A koreai királyi udvart különféle hatalmi csoportok harcai uralták, amelyek között orosz- és japánpártiak egyaránt jelen voltak. Ennek következtében a koreai állam képtelen volt az országot a modern kor követelményeinek megfelelően reformálni, és a belpolitikai káosz végét sokan a japán uralom megszüldésétől várták. Korea a háborút követően japán fennhatóság alá került, és belső átalakításának feladatát annak egyik kiemelkedő jelentőségű államférfijára, Itó Hirobumira bízta a szigetország kormánya. Itó munkáját azonban egyrészt erős kritikával illették a japán szélsőjobboldali körök, annak lassú és mérsékelt intenzitása miatt, másrészt Itó tevékenysége szálla volt a koreai lakosság többségének szemében is, s végül 1909. október 29-én Harbin városában meggyilkolták. Itó halálával Japánban felerősödtek a radikális Korea-politikát szorgalmazó hangok, ami Korea anektálását és a Japán birodalomba való integrálását eredményezte.

Koreához hasonlóan a Kínai Császárság is a háború áldozatává vált. Részben saját elhatározásából, részben a többi nagyhatalom nyomására a pekingi kormány már röviddel a háború kitörését követően kinyilvánította semlegességét, a háború azonban így is az országhoz tartozó Mandzsúria területén folyt, amely a harcok elültétét követően a portsmouthi békeszerződés alapján – melynek megkötésekor Kína képviselői nem lehettek jelen – Japán kezére került. A háború következményei összetett hatást gyakoroltak a kínai közvéleményre: a japán győzelem megerősítette az ország nyugati mintára történő átalakításának szükségességébe vetett hitet, az orosz forradalom ugyanakkor rámutatott

az autoriter politikai rendszerek – így a Kínai Császárság – gyengeségeire. Kína szempontjából Japán ázsiai térnyerése egyre fenyegetőbbé vált, de a kínai ellenzéki csoportok ennek ellenére sok esetben nem hivatalos japán támogatással léptek fel a kínai rezsimmel szemben, mert Kína szempontjából még mindig kisebbik rossznak tekintették a japán befolyás növekedését, mint a pekingi kormány fejlődésére képtelen magatartását.

Az ázsiai nemzetek háborúval kapcsolatos álláspontjának tárgyalásakor a szerző figyelmet szentelt az indiai szubkontinens lakosainak is, akik szintén példaértékűnek tartották a japán nép munkáját, amit saját országára reformálásba fektetett, és az orosz-japán háború lezárulását követően Indiában is megerősödtek a brit uralom ellen radikális eszközökkel harcolni kívánó csoportok.

Frank Jacob a könyv negyedik fejezetében a háború egy további következményével, az 1905. évi orosz forradalom bemutatásával foglalkozik, különös tekintettel a japán titkosszolgálat szerepére. A szentpétervári katonai attasé már a háború kitörését megelőző években igyekezett kapcsolatba lépni az orosz állammal szembenálló forradalmi csoportokkal abból a célból, hogy terrorcselekmények, szabotázsakciók elkövetésével akadályozzák a transzszibériai vasút működését. Bár ilyen akciók kivitelezésére végül nem került sor, a finn és lengyel ellenzéki csoportok kapcsolatba léptek a japán külügyminisztériummal, amely már 1904 augusztusában pénzzel támogatta azok forradalmi tevékenységét. A japán kormány és az ellenzéki csoportok közötti kapcsolat azonban hamar felbomlott, mert Japán a háború gyors lezárásában, míg a forradalmárok annak elhúzódásában voltak érdekelték. A háború azonban így is elérte a kívánt hatást: az 1905. február 22-ei véres vasárnapot követően kitört a forradalom. Ennek eredményeképpen hiába voltak az orosz csapatok még a mukdeni csatavesztést követően is létszámot tekintve túlerőben a kelet-ázsiai hadszíntéren, a kiszélesedő politikai válság, a terrorcselekmények és a sztrájkok növekvő száma

lehetetlenné tette a háború folytatását, és az orosz cár kénytelen volt elfogadni az amerikai elnök javaslatát a békétárgyalások megkezdésére.

Ezzel a békétárgyalással, illetve az annak eredményeképpen létrejött békeszerződés amerikai-japán kapcsolatokra gyakorolt hatásával foglalkozik a kötet ötödik fejezete. A szerződés megkötésében döntő szerepet játszott Theodore Roosevelt amerikai elnök, aki számára elsődleges fontosságú volt az amerikai érdekek képviselete a tárgyalások során, és olyan kiegyensúlyozott szerződés megalkotásában volt érdekelt, amely egyrészt elfogadható az orosz és a japán kormány számára, ugyanakkor hatalmi egyensúlyt teremt Kelet-Ázsiában annak érdekében, hogy az orosz befolyás gyengülése ne járjon Japán súlyának aránytalan növekedésével. Az amerikai elnök tevékenysége a békétárgyalások folyamán nélkülözhetetlen volt, mert az orosz és a japán álláspont sokáig összeegyeztethetetlen tűnt, és csak Roosevelt közvetítő tevékenysége, az orosz cárnak a német uralkodón keresztül történő meggyőzése és a japán kormánnyal való folyamatos kapcsolattartása tette lehetővé, hogy a békeszerződést a felek végül aláírják. Bár a nemzetközi közvélemény az amerikai elnök tevékenységét Nobel békedíjjal jutalmazta, az Amerikai Egyesült Államok és Japán pedig 1905-ben megegyezett érdekszféráik elhatárolásában Korea és a Fülöp-szigetek tekintetében, a japán társadalom nagy része – a nagyszegű hadisarc elmaradása miatt – elégedetlen volt a békefeltételekkel, és ezért Rooseveltet hibáztatta. Tovább rontotta az amerikai-japán kapcsolatokat, hogy Mandzsúriában nem valósult meg a valamennyi nemzet befektetőit és kereskedőit egyenlő bánásmódban részesítő „Open Door” politika, mert a japánok az oroszokhoz hasonlóan ki akarták szorítani onnan az idegen gazdasági érdekeltségeket. Japán így Oroszország helyére lépve az Amerikai Egyesült Államok fő riválisává vált a kelet-ázsiai térségben, a két ország 1905 és 1941 közötti

viszonyát „hidegháború”-ként jellemezte a könyv szerzője.

A könyv utolsó része, folytatva a nemzetközi kapcsolatokat érintő kitekintést, az orosz–japán háborút követő európai nagyhatalmi politikát mutatja be, Németország szemszögéből. A Német Császárság külpolitikája megalakulásától kezdve elsődleges prioritásként kezelte, hogy elkerülje a kétfrontos harc lehetőségét a revansra vágyó Franciaország és a cári Oroszország között. Ez a célkitűzés azonban az 1892-ben aláírt orosz–francia védelmi szerződés megkötésével kudarcba fulladt, és 1904-ben sor került a brit–francia *Entente Cordiale* aláírására is. A II. Vilmos vezette Németország számára ezért különösen előnyös volt Oroszország távol-keleti lekötöttsége, és a császár maga is a háború megvívására ösztönözte unokatestvérét, az orosz cárt. Németország pozícióit látszólag megerősítette az 1902-ben aláírt brit–japán védelmi szerződés, amelyre reagálva Franciaország kijelentette, hogy az 1892. évi megállapodás nem terjeszthető ki a Távol-Keletre, katonai szempontból kihátálva ezzel orosz szövetségese mögül egy kelet-ázsiai konfliktus esetére, ami esélyt adott Németországnak arra, hogy éket verjen az orosz–francia szövetség tagjai közé. A háború folyamán ezért Németország hivatalosan nem jelezte semlegességét, és bár közvetlen katonai segítségnyújtásra nem került sor, a Távol-Keletre tartó orosz Balti flotta szénellátásáról egy német hajótársaság gondoskodott. II. Vilmos emellett a háború folyamán egy német–orosz szerződés ötletével ostromolta az orosz cárt, aki a háborús vereség hatására végül Björköben 1905. július 5-én aláírta egy védelmi szerződés tervezetét, amely azonban az orosz külügyminisztérium nyomására sohasem került ratifikálásra. A háború hatása a német katonai gondolkodásra ugyanakkor komolyabb eredménnyel járt. A német katonai megfigyelők jelentései,

illetve a haditudósítók munkája nyomán megjelent újságcikkek egyaránt a cári haderő elmaradott voltáról tanúskodtak. Az orosz csapatok morálja alacsony és defenzív volt, az állomány műveltségének és kiképzésének színvonala elégtelen, a modern katonai technológiák alkalmazása is sok kívánnivalót hagyott maga után. A háborút megjárt katonai megfigyelők ugyanakkor egységesen a támadó taktika alkalmazásában látták a győzelem kulcsát, amely véleményük szerint még a 20. századi fegyverek ellenében is sikeresen alkalmazható, nagyban befolyásolva ezzel az első világháború hatalmas emberáldozatokat követelő csatáiban alkalmazott taktikát. A szerző nem felejtí röviden bemutatni a háború hatását a Schliffen-tervre. Az elképzelés megalkotója tisztában volt azzal, hogy Németország kapacitásai – Japánhoz hasonlóan – csak egy gyors háború megnyerésére elégségesek, ugyanakkor Oroszország 1905. évi háborús veresége nyomán úgy tűnt, lehetséges a győzelem. Frank Jacob szerint ez az elképzelés helytálló volt röviddel 1905 után, de 1914-re már idejét múlttá vált a cári hadsereg gyors fejlődésének következtében.

A bemutatott kötet sikeresen összegzi az utóbbi évtizedben elért, az 1904–1905-ös orosz–japán háborúval foglalkozó kutatások eredményeit. A szerző a felhasznált szakirodalom alapján érzékelhetően otthonosan mozog a kelet-ázsiai konfliktus témakörében, amiben nagy segítségére volt, hogy az angol és német nyelvű szakirodalom mellett a japán nyelvű publikációkat is áttekintette. Bár meglátásom szerint gyökeresen új eredményeket nem mutat be könyve, kétségtelenül jól szintetizálja és jellemzi a saját kutatási területeihez közel álló publikációkat, és mind ezt jól érthető formában tárja az olvasó elé.

VÁRNAI GERGELY